IX. Senamiesčiai
Old Towns

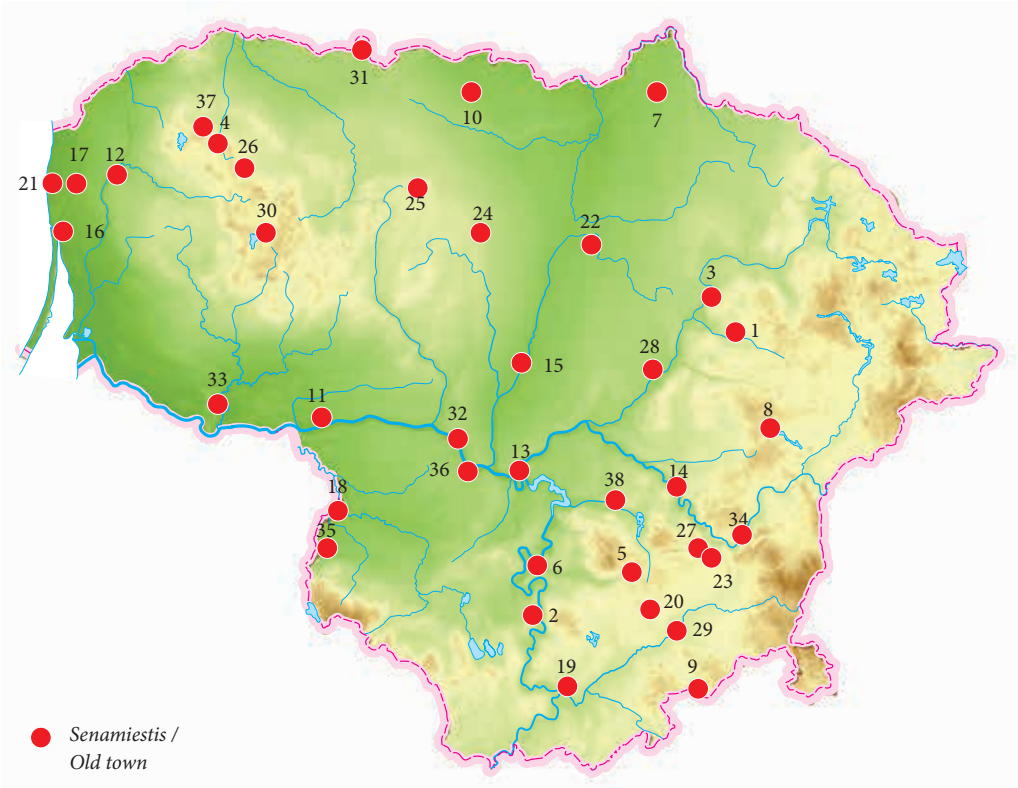

Senamiestis / Old town

1. *Alanta*
2. *Alytus*
3. *Anykščiai (ir XV)*
4. *Alsėdžiai (žr. XV)*
5. *Aukštadvaris (žr. XV)*
6. *Birštonas (ir XV)*
7. *Biržai (ir XV)*
8. *Dubingiai*
9. *Eišiškės (žr. XV)*
10. *Joniškis (ir XV)*
11. *Jurbarkas (ir XV)*
12. *Kartena*
13. *Kaunas (ir V, XV)*
14. *Kernavė*
15. *Kėdainiai (ir XV)*
16. *Klaipėda (ir XV)*
17. *Kretinga*
18. *Kudirkos Naumiestis (ir XV)*
19. *Merkinė*
20. *Onuškis (žr. XV)*
21. *Palanga*
22. *Panevėžys (žr. XV)*
23. *Senieji Trakai (žr. IX)*
24. *Šeduva (ir XV)*
25. *Šiauliai (žr. V)*
26. *Telšiai*
27. *Trakai (ir XV)*
28. *Ukmergė (ir XV)*
29. *Valkininkai*
30. *Varniai (žr. XV)*
31. *Vegeriai*
32. *Vilkija (ir XV)*
33. *Vilkyškiai (ir XV)*
34. *Vilnius (ir V, VIII, XV)*
35. *Virbalis (ir XV)*
36. *Zapyškis*
37. *Žemaičių Kalvarija (žr. XV)*
38. *Žiežmariai (ir XV)*

ALANTA

Tautvydas Bajarūnas,
Linas Girlevičius

Tyrimai Alantos miestelyje

2020 m. TO atliko žvalgomuosius tyrimus ir žvalgymus Alantos miestelio istorinės dalies (UK 12788) teritorijoje (Molėtų r., Alantos sen.) Dariaus ir Girėno, A. Kraujalio, Palaukės, Ukmergės gatvėse ir Turgaus aikštėje. Miestelyje buvo numatyta elektros tinklų rekonstrukcija (oro linijos buvo keičiamos požeminėmis) ir statoma nauja transformatorinė Dariaus ir Girėno g. 9B. Tinklai per gatves ir jų prieigose buvo tiesiami daugiausia uždaru prakalimo arba gręžimo būdu, įvadai į gyventojų sklypus – atviru būdu.

Pirmą kartą istoriniuose šaltiniuose Alantos (*Owantha*) vardas paminėtas 1436 m. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Kęstutaičio dokumente, kuriuo jis patvirtino Vilniaus kašteliono Kristino Astiko dovio užrašymą žmonai Onai. Dvaras minimas nuo XVI a., kai jį valdė Astikai. Verta atskirai paminėti Jokūbą Astiką, kuris fundavo Alantos Šv. Apaštalo Jokūbo bažnyčią, pastatytą apie 1504 m. Ji nuo 1581 m. iki XVII a. vidurio priklausė evangelikams reformatams. Vėliau Lenkijos ir Lietuvos valstybės karalius Steponas Batoras padovanojo Alantą savo bendražygiui Kasparui Bekešui de Kornyat (1520–1579). Dvarą paveldėjo jo sūnus Gabrielius Bekešas. 1598–1828 m. Alanta priklausė Radviloms. 1828 m. Alantos dvarą nusipirko Tadas Pac-Pomarnackis, jį paveldėjo pastarojo sūnus Aleksandras, vėliau – šio sūnus, taip pat Tadas (Daugirdas V., Alanta, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. I (A–Ar), Vilnius, 2001, p. 272). Būdama reikšmingų kelių sankryžoje, Alanta nukentėjo daugelio istorinių įvykių metu: atremiant priešų puldinėjimus iš vakarų ir rytų, per švedų kariuomenės žygį, puolant ir traukiantis Napoleono armijai, per 1831 ir 1863 m. sukilimus, I ir II Pasaulinio karo metais (Misius K., Alanta, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, Vilnius, 2001, t. I (A–Ar), p. 272).

1 pav. Alanta 1912–1914 m. Vokietijos kariuomenės generalinio štabo žemėlapyje.

Fig. 1. Alanta in a 1912–1914 German Army General Staff map.

Iš istorinių šaltinių yra žinoma, kad iki XVI a. pabaigos miestelis buvo linijinio plano. XVII a. pradžioje jis pakito į radialinį, su trapecijos formos Turgaus aikšte centre. 1912–1914 m. Vokietijos kariuomenės generalinio štabo žemėlapyje (1 pav.) Alanta vaizduojama vis dar kompaktiškai išsidėsčiusi aplink Turgaus aikštę, kurioje ant kalvos stovi XVI a. pastatyta Alantos Šv. Apaštalo Jokūbo bažnyčia. Tik XX a. II pusėje Alantai tapus kolūkio centrine gyvenviete, miestelyje prasidėjo ženklesni pokyčiai. 1985 m. sudarytame naujame Alantos tikrosios būklės plane ir projekte matyti, kad miestelis išsiplėtė daugiausia į ŠV – Ukmergės kryptimi ir šiek tiek į PV – Balninkų kryptimi. Yra žinoma, kad 1934 m. buvo parengtas ir patvirtintas „miestelio planas“, pagal kurį nepakeistas

2 pav. Bendros situacijos planas: 1 – žvalgomųjų tyrimų vietos; 2 – žvalgymų vietos; 3 – NKVR ribos. T. Bajarūno brėž.

Fig. 2. General situation plan: 1 – field evaluation sites; 2 – field survey sites; 3 – NKVR boundaries.

nei gatvių tinklas, nei apstatymas, tik nurodyta ateityje panaikinti Turgaus aikštėje esančias trobeles, kurios ir buvo pašalintos. Daugiau reikšmingų vietos struktūros, išplanavimo pokyčių Turgaus aikštėje neįvyko (Miškinis A., *Rytų Lietuvos miestai ir miesteliai*, II knyga, Vilnius, 2005, p. 369–377). Tai patvirtina ir 1944 m. vokiečių darytos Lietuvos aeronuotraukos, ir 1995–2020 m. Lietuvos tertitorijos ortofotografijos.

Anksčiau archeologiniai tyrimai vyko kiek atokiau nuo tirtos teritorijos, Alantos sinagogos (UK 35283) Ukmergės g. 3A aplinkoje. 2018 m. žvalgomuosius tyrimus čia atliko R. Šmigelskas (*ATL 2018 metais*, 2019, p. 632). Jų metu ištirti 2 šurfai, nustatyta, kad sinagogos pamatai nuo dabartinio žemės paviršiaus buvo įgilinti apie 50 cm, kampuose – maždaug iki 70 cm gylio. Fiksuotas XIX a. pabaiga – XX a. datuotas kultūrinis sluoksnis, kuriame rasta viena 1909 m. moneta. 2019 m. žvalgomuosius tyrimus ir žvalgymus sinagogos pastato aplinkoje atliko K. Duderis (*ATL 2018 metais*, 2019, p. 506). Tirtas 1 šurfas ir žvalgyta 49 m^2. Tyrimų metu fiksuotas iki 70 cm storio XX a. II pusės sluoksnis.

2020 m. ištirti 25 šurfai (bendras plotas – 25 m^2) ir žvalgytas 454 m^2 plotas (2 pav.). Turgaus aikštėje ilgą laiką nevyko jokių reikšmingų pokyčių, miestelis kūrėsi būtent aplink šią aikštę, tad jos aplinkoje ir aptikta archeologijos vertybių. Kitose tirtose, žvalgytose vietose jokių archeologiškai vertingų struktūrų ar radinių nesurasta. Aikštės aplinkoje išskirtinos kelios tirtos ir žvalgytos vietos.

Šurfas 13 tirtas Turgaus aikštėje, įvažiavime į sklypą Turgaus aikštėje 3. Šioje vietoje po velėnos sluoksniu tirti 40 cm storio piltinio pobūdžio rudo, geltono smėlio, priemolio sluoksniai. Po šiais sluoksniais P pakraštyje 75 cm gylyje aptiktas XX a. I puse datuojamo betoninių plytelių šaligatvio Š pakraštys. Po plytelių danga tirtas iki 10 cm storio gelsvo smėlio sluoksnis,

3 pav. Šurfe 13 aptikta iš degto molio plytų su braukomis formuota konstrukcija (grindų fragmentas?) iš Š. G. Jonučio nuotr.

Fig. 3. A structure, discovered in test pit 13, that was created from fired bricks with finger marks (a floor fragment?), as seen from the N.

kuris greičiausiai sudarė pagrindą plytelių dangai. Po šiuo sluoksniu buvo 5–10 cm storio pilko smėlio sluoksnis. Po šiais sluoksniais atkasta archeologinė struktūra – iš degto molio plytų su braukomis formuotas klojinys (3 pav.). Visą likusį šurfo plotą apimanti struktūra preliminariai galėtų būti datuojama XVII a. Manoma, kad tai galimai yra stovėjusio pastato grindų liekanos, tačiau iki galo išsiaiškinti, ar iš tikrųjų šioje vietoje aptikta archeologinė struktūra (klojinys), padėtų tik platesnės apimties tyrimai. Taip pat kai kuriuose prie Turgaus aikštės Š pakraščio kastos elektros kabelio tranšėjos ruožuose pasiektos mūro liekanos ar analogiško plytų klojinio fragmentai. Šurfas tirtas iki 90 cm gylio, o įžemis dėl aptiktos struktūros, kuri užima visą tyrimų plotą, nebuvo pasiektas.

Šurfas 14 tirtas į P nuo tarybiniu laikotarpiu statyto pastato sklype Turgaus aikštė 7, prie Turgaus aikštės ir Palaukės gatvės sankirtos. Po velėna tirtas iki 25 cm storio pilko smėlio sluoksnis. Jame aptiktas 1 sieninio koklio fragmentas ir 2 buitinės keramikos fragmentai. Koklis datuojamas XVII a., buitinė keramika –

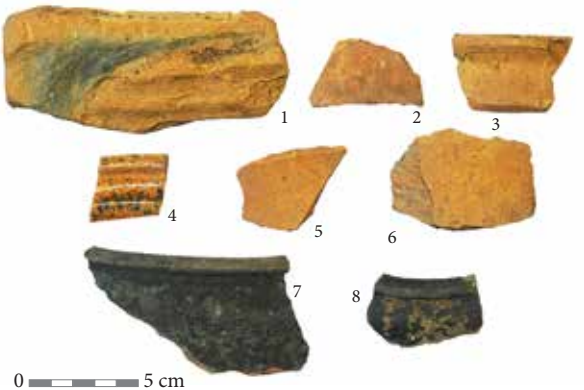

4 pav. Šurfų 14 (1–3) ir 17 (4–8) keramika: 1 – sieninio koklio fragmentas; 2 – puodo sienelės fragmentas; 3 – puodo pakraštėlio fragmentas; 4 – puodo pakraštėlio fragmentas (Kielcų keramika); 5, 6 – puodo sienelių fragmentai; 7, 8 – puodų pakraštėlių fragmentai. T. Bajarūno nuotr.

Fig. 4. Ceramics from test pits 14 (1–3) and 17 (4–8): 1 – a panel stove tile fragment; 2 – a pot wall fragment; 3 – a pot rim fragment; 4 – a pot rim fragment (Kielce ceramics); 5, 6 – pot wall fragments; 7, 8 – pot rim fragments.

5 pav. Šurfe 20 pilkame durpingame smėlyje aptiktas Jono Kazimiero Vazos šilingas. T. Bajarūno nuotr.

Fig. 5. A John II Casimir Vasa shilling discovered in the grey peaty sand in test pit 20.

XIX–XX a. (4 pav.). Giliau tirtas 20–30 cm storio maišyto, galbūt tarybiniu laikotarpiu supilto šviesiai rudo smėlio sluoksnis. Po juo slūgsojo 30 cm storio maišyto rusvo ir pilko molio sluoksnis. Šurfas tirtas iki 80–85 cm gylio, tokiame gylyje pasiektas rusvo molio įžemis.

Šurfas 16 tirtas kiek tolėliau į ŠR nuo Turgaus aikštės, prie pastato, kuris neturi oficialaus

6 pav. Šurfas 20 iš P. G. Jonučio nuotr.
Fig. 6. Test pit 20, as seen from the S.

adreso (pastato Palaukės g. 1 priklausinys?), PV kampo. Po velėnos sluoksniu tirtas 35–40 cm storio pilko priemolio sluoksnis. Jame aptikta: 1 stiklinio butelio sienelės fragmentas, 5 buitinės keramikos fragmentai (4 pav.), datuojami XVII–XIX a. Tarp radinių paminėtina vadinamosios „Kielcų keramikos“ indo šukė, kuri datuojama tiksliausiai – XVI a. pabaiga – XVII a. I puse. Šurfas tirtas iki 45–50 cm gylio ir pasiektas rusvo molio įžemis.

Šurfas 20 tirtas prie pastato sklype Turgaus aikštė *12* V kampo. Po viršutiniais veikiausiai XIX–XX a. suformuotais grunto sluoksniais aptiktas 10–20 cm storio pilko durpingo smėlio sluoksnis. Po šiais sluoksniais buvo 10–15 cm storio tamsiai pilko durpingo smėlio sluoksnis, kuriame surastas 1668 m. Abiejų Tautų Respublikos valdovo Jono Kazimiero Vazos šilingas (5 pav.). Sluoksnis neabejotinai archeologinio laikotarpio ir pagal aptiktą monetą datuojamas XVII a. (6 pav.). Po juo aptiktas 10–15 cm storio pilkas durpingas smėlis be radinių, kuris yra ne vėlesnis nei XVII a. Šurfas tirtas iki 85–90 cm gylio ir pasiektas rusvo molio įžemis.

The Investigation in the Town of Alanta

In 2020, field evaluations (25 1x1 m test pits totalling 25 m^2) and surveys (454 m^2) (Fig. 2) were conducted prior to and during the construction of a new transformer at Dariaus ir Girėno St. 9B and the reconstruction of the power line network on Dariaus ir Girėno, A. Kraujalio, Palaukės, and Ukmergės Streets, and in Turgaus Square in the town of Alanta (Molėtai District, East Lithuania) (Fig. 1). The cultural layer at these investigated locations was determined to be 0.3–1.3 m thick. The remains of a building possibly dating to the 17th century, i.e. a structure (floor fragment?) made of fired bricks with finger marks, were discovered in test pit 13 (Fig. 3). The remains of a masonry wall were also discovered in some sections of the power line trench dug on the N edge of Turgaus Square. Based on the depth of the discovered wall (the same as the brick floor in test pit 13) we judged that it is possibly from an archaeological period (circa the 17th century). Archaeological finds were discovered in test pits 14 and 16 (Fig. 4): a 17th-century panel stove tile in test pit 14 and a fragment of oxidation-fired household pottery with a light brown glaze (Kielce ceramics), which is also characteristic for the late 16th – first half of the 17th century, in test pit 16. Test pit 20 had a 10–15 cm thick, dark grey peaty sand layer (Fig. 6), that contained a 1668 John II Casimir Vasa shilling (Fig. 5), which allows this layer to be dated to no later than the 17th century. These finds and other data allow one to state that an archaeologically valuable cultural (archaeological) layer and archaeological period structures and their remains may have survived in as yet uninvestigated locations in Turgaus Square and on the plots beside it.